

JADWIGA WARCHOŁ
Uniwersytet Śląski
Katowice

Przekłady literatury polskiej na język francuski jako próba ustalania kanonu – reinterpretacja i reintegracja w systemie literackiej kultury francuskiej

Z obecnością polskiej literatury we Francji jest tak, jak z obecnością wielu innych polskich rzeczy w naszym kraju. Dociera ona do wąskiego grona wtajemniczonych, skryta w cieniu innych kultur, bliżej sąsiadujących lub bardziej ekspansywnych [Gautier 2004].

Wprowadzenie

Niniejsze rozważania są próbą odpowiedzi na pytanie, czy ustalający się od czasów romantyzmu kanon literatury polskiej może – a jeśli tak, to w jaki sposób – uczestniczyć we współtworzeniu kanonu literatury europejskiej przez znaczącą w tym kanonie literaturę francuską. Za egzemplifikację tak postawionego zagadnienia wypadnie uznać inicjatywę Z.W. Wolkowskiego polegającą na opublikowaniu w 2003 r. pierwszego zabytku literatury polskiej – *Bogurodzicy*¹ w 40 językach (w tym po francusku i w kilku występujących na terenie dzisiejszej Francji dialektach/językach: po alzacku, bretońsku, oksytańsku czy puateweńsku i po korsykańsku) [*Literatura polska*, 2005].

¹ *Bogurodzica* [Texte imprimé]: the first poem composed in polish: a polyglot opus in forty languages; [ed.], Z.W. Wolkowski. – [Paris] (26 rue Dumeril, 75013): Z.W. Wolkowski, cop. 2003 (Paris: Impr. Corep). – 41 f.; 30 cm.

Metodologicznie refleksja nasza odwołuje się przede wszystkim do – wysnutej ze strukturalistycznego podłoża o jedności w wielości – teorii polisystemu, reprezentowanej przez izraelskiego badacza I. Even-Zohara [Even-Zohar, 1978], w której akcentowana jest przede wszystkim funkcjonalność przekładu w określonym systemie kulturowym, z uwzględnieniem jego wyznaczników politycznych, społecznych czy ekonomicznych. W przypadku porównywania systemów francuskiego i polskiego trzeba będzie zatem wziąć pod uwagę przesłanki dysproporcji ich rozwoju, szczególnie od czasów oświecenia:

- a) status literatury francuskiej we Francji i francuskojęzycznej w Europie (XVIII–XIX wiek) oraz w świecie (zjawisko frankofonii w II połowie XX wieku),
- b) emigracyjność polskiej literatury: emigracja czołowych pisarzy we Francji po 1830 roku i po 1945 roku,
- c) dwutorowość obiegu polskiej literatury we Francji: wydawnictwa i instytucje emigracyjne (np. „Kultura”), oficjalne wydawnictwa, jednostki naukowe i uniwersyteckie francuskie, w których literatura polska pozostaje w kontekście slawistyki, w tym przede wszystkim literatury rosyjskiej,
- d) zależność literackich kontaktów polsko-francuskich od międzynarodowych relacji politycznych.

1. Pojęcie kanonu europejskiego a kanony literatur narodowych – francuskiej i polskiej

Pojęcie kanonu literackiego, jakie wykształciło się na gruncie kultury francuskiej, począwszy od renesansowych poetyk, w tym Plejady [van Thiegem, 1971], uznawało za niezbywalne przede wszystkim przejmowanie i udoskonalanie dziedzictwa grecko-rzymskiego z czytelną hierarchią gatunkową i rygorystycznym rozróżnieniem stylów wypowiedzi. Najpełniejszym jego wyrazem była literatura dworska w XVII wieku, wsparta mecenatem króla Ludwika XIV i poetycko-teoretycznym traktatem N. Boileau, zatytułowanym *Sztuka poetycka*. Przebiegająca równolegle do adaptowania na gruncie francuskim antycznych form literackich kodyfikacja języka narodowego, dokonywana również instytucjonalnie dzięki powstałej w 1630 r. Akademii Francuskiej, przyczyniła się do rozwoju języka i w rezultacie spowodowała, że język fran-

cuski w wiekach XVIII i XIX stał się na skalę europejską miarą myślowej i artystycznej wartości wypowiedzi, językiem zarówno konwersacji wyższych warstw społecznych, jak i dokumentów, a także twórczości literackiej pisarzy różnych nacji. Wśród nich znalazł się między innymi twórca pochodzenia polskiego, Jan Potocki, który u schyłku XVIII wieku w tym języku napisał swój najbardziej znaczący utwór *Manuscrit trouvé à Saragosse* (*Rękopis znaleziony w Saragossie*)².

Kształtowanie kanonu literatury polskiej przebiegało również w odniesieniu do spuścizny antycznej, przede wszystkim łacińskiej (twórczość J. Kochanowskiego), lecz także w odniesieniu do wspólnej średniowiecznej Europie tradycji łacińsko-biblijno-katolickiej (przekład *Biblii* Wujka, kazania Skargi), silniejszej przecież niż we Francji, jak również w odniesieniu do rodzimego folkloru szlacheckiego (Rej, Pasek), czy później ludowego. Tradycje te przejęli, rozwinęli i pogłębili romantycy, zwłaszcza że musieli tworzyć w warunkach politycznego zniewolenia. Brak narodowej państwowości stworzył w XIX wieku specyficzne warunki do kształtowania się polskiej literatury, niemającej, jak np. we Francji, w Niemczech czy Rosji, instytucjonalnego, narodowo-państwowego oparcia. Tak więc zarówno w nawiązaniu do oświeceniowej tradycji francuskojęzycznej République des Lettres, jak i rewolucyjnych przemian we Francji, w coraz większym stopniu gwarantujących wolność wypowiedzi, polska literatura pierwszej połowy XIX, ale i drugiej połowy XX wieku w swych, jak się później okazało, najbardziej znaczących przejawach, budujących polską tożsamość językowo-duchową, powstawała we Francji.

Istotne zatem dla naszych rozważań okaże się to, że twórcy polscy mieszkający we Francji, korzystając ze zdobywanej sukcesywnie we francuskich rewolucyjnych zrywach wolności słowa, mieli możliwość swobodniejszego niż w Polsce pod zaborami czy okupacją pisania i publikowania swych utworów, niemniej odbiór ich twórczości w kraju pobytu okazał się ograniczony ze względu na różnice kulturowe. Dodać trzeba, że winą o małą skuteczność w jej promowaniu obarczano także tłumaczy³.

² F. Rosset, D. Triaire, *Bibliografia dzieł Jana Potockiego* (3 wersje 1794, 1804, 1810) w: *Jan Potocki. Biografia*, Warszawa, WAB, 2006, s. 453, 454, 456.

³ „Nie tylko bariera językowa (i fatalna jakość przekładów – prozą polskich wierszy!) sprawiała, że nasza wielka literatura romantyczna nie interesowała Francuzów; sprawiała to także obcość intelektualna tej twórczości, programowo pogrążonej w polskiej problematyce” [Kowalczykowa 1991, 308].

Zob. także Ziejka 2008b, 515: „Literatura polska we Francji dziewiętnastowiecznej właściwie była nieznana”.

2. Pojęcie literackiej frankofonii...

...a literatura narodowa

Jako przykład „europejskiej” frankofonii przywołajmy ponownie Jana Potockiego, XVIII-wiecznego francuskojęzycznego pisarza, którego w II połowie XX wieku „odkrył” dla literatury europejsko-francuskojęzycznej (przypomnijmy, że tłem dla *Manuskryptu* jest Hiszpania) uznany francuski krytyk i badacz literatury Roger Caillois⁴. Na kolejnych konferencjach (w tym w Warszawie w latach 70. oraz ostatnio na Kongresie w Montpellier w 2007 r.) zastanawiano się zatem również nad tym, czy i do jakiej literatury narodowej pisarz ten przynależy.

...a emigracyjno-wieloznaczna „polskość”

Powróćmy do literatury pisanej w języku polskim i powtarzającego się zjawiska emigracyjności – w tym do Francji. Warto chyba w tym miejscu przypomnieć refleksje Gombrowicza, iż pisarz jest przede wszystkim pisarzem, tak jak muzyk muzykiem czy malarz malarzem. I nie język, w którym pisze, winien przesądzać o ocenie jego dzieła. Jednakże tenże Gombrowicz, zabiegając przez paryską „Kulturę” o przekład *Ferdynurka* na język francuski, ujawnił *expressis verbis* aspiracje do tego, żeby znaleźć się we francuskim literackim aeropagu jako szczeblu do Nagrody Nobla⁵.

Tymczasem mimo obecności polskiej instytucji literacko-wydawniczej, jaką była podparyska „Kultura”, instytucjonalnie znajomość literatury polskiej w powojennej Francji rozwijała się i rozwija w kontekście literatur słowiańskich – przede wszystkim rosyjskiej. Świadczą o tym istniejące na francuskich uniwersytetach czy w instytucjach badawczych specyficznie wyodrębnione jednostki naukowo-dydaktyczne (*études slaves*)⁶. Ponieważ jednak pomiędzy najpierw Ro-

⁴ „We Francji trzeba było poczekać aż do roku 1958, kiedy Roger Caillois przygotował pierwsze od 1814 roku wydanie *Manuscrit trouvé à Saragosse*” [Rosset, Triaire 445].

⁵ Zob. Warchoł 2002, 107–125.

⁶ Obecnie we Francji języka polskiego naucza się w 70 szkołach podstawowych, w 10 college’ach i w 10 liceach. Sytuacja języka polskiego w szkołach wyższych również nie przedstawia się zadawalająco. Mimo że od 11 lat wymiana handlowa między oboma krajami stale wzrasta, wysiłki w kierunku włączenia języka polskiego do programów szkół wyższych napotykać na trudności. Tylko w 14 wyższych uczelniach prowadzone są kursy języka i cywilizacji

sją carską, później Związkiem Radzieckim a Polską i Polakami występowały znaczące konflikty interesów polityczno-społeczno-kulturowych powodujące kształtowanie się specyficznej polskiej optyki lekturowej, to recepcja literatury polskiej w takim wymiarze napotykała i napotyka we Francji na duże trudności⁷. Jakże bowiem inaczej zrozumieć apologię polskości u Mickiewicza, Słowackiego, Miłosza czy Herberta, wywodzących się z ziem etnicznie niepolskich: litewskiej, białoruskiej, ukraińskiej, państwowo zaś przynależnych od końca XVIII wieku do wielonarodowego imperium – wcześniej rosyjskiego, potem radzieckiego? Sytuacja komplikuje się jeszcze bardziej, gdy wziąć z kolei pod uwagę aspiracje narodowe Litwinów czy Ukraińców, które w swojej skrajnej, nacjonalistycznej postaci stają się bezwzględnie wrogie wobec równie silnych tendencji narodowych polskich. Jak ukazuje to w swych rozprawach historycznych Daniel Beauvois [Beauvois 1991; 2005], Polacy (polscy magnaci) gnębili nie mniej, jeśli nawet nie okrutniej swych poddanych w Wielkim Księstwie Litewskim i na Ukrainie, niż opisywany przez Mickiewicza w *Dziadach* Nowosilcow, reprezentant cara rosyjskiego w Wilnie, który czynił to wobec studentów z tamtejszego uniwersytetu, ale dzięki literaturze – symbolicznie wobec Polaków w ogóle.

3. Konsekwencje upolitycznienia odbioru polskiej literatury we Francji

O tym, że polityczne względy, wypowiedzi i zachowania zarówno polityków francuskich, jak i opiniotwórczej elity intelektualnej nie pozostawały bez wpływu na odbiór literatury polskiej we Francji, niech świadczy np. fakt, że wydany po angielsku w 1951 r. w Londynie przekład książki Herlinga Grudzińskiego *Inny świat* w tłumaczeniu na francuski mógł się ukazać dopiero na fali gorbaczowowskiej odwilży w 1985 r. (po wydaniu *Gulagu* Solżenicyna). Utwór ten został przetłumaczony przez Wiliama Desmonda nie

polskiej. Większość zainteresowanych to młodzież pochodzenia polskiego, która pragnie pogłębić nie tylko znajomość języka, ale poznać bliżej kraj swoich przodków, jego kulturę i historię. Jednakże pewien procent studentów rekrutuje się z rdzennych rodzin francuskich. Niektóre kursy języka polskiego tworzone są na życzenie samych studentów; jak np.: na znanej powszechnie Ecole Normale Supérieure i Wyższej Szkole Administracji I'ENA. (Maria Krystyna Orłowicz-Sadowska dyrektor Wyższej Szkoły Językowej w Paryżu), www.wspolnota-polska.org.pl.

⁷ „Polskie piśmiennictwo nigdy we Francji nie zyskało tylu sprzymierzeńców co choćby literatura rosyjska, której »odkrycie« w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku właśnie w Paryżu zapewniło jej miejsce wśród czytającej publiczności w całej Europie” [Ziejka 2008b, 515].

z polskiego oryginału, ale na podstawie angielskiego przekładu, zachowując wprowadzone w tym tłumaczeniu odstępstwa od oryginalnego tekstu [Warchoń 2004; 2005] i to, mimo iż po raz pierwszy przekład na francuski został dokonany w wyniku sugestii G. Marcela dla wydawnictwa katolickiego „Plon” już w roku 1951 (zaraz po wydaniu angielskim), a następnie ponownie próbował wypromować książkę w 1956 r. A. Camus jako wydawniczy recenzent w wydawnictwie Gallimard.

Podobnie rzecz się ma z Czesławem Miłoszem. Pisarz, próbujący w esejach wydanych we Francji w latach 50. ukazać znane mu z autopsji totalitarne i antyhumanitarne przejawy reżymu sowieckiego także w odniesieniu do obywatela francuskiego, ostatecznie naraził się na ostracyzm francuskiego środowiska literackiego. Zainteresowano się nim we Francji dopiero po otrzymaniu Nagrody Nobla i w aurze wydarzeń „solidarnościowych” w Polsce. Natomiast we francuskich kompendiach encyklopedycznych określa się go jako „naturalizowanego Amerykanina”⁸ [Warchoń 2006].

Ewolucję stosunku do języka, literatury i kultury polskiej daje się oczywiście również zauważyć w związku z wydarzeniami 1989 r., czy w momencie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r.⁹

4. Encyklopedyczno-antologiczno-translatologiczne ustalanie kanonu

a) Encyklopedyczna tradycja popularyzacji wiedzy ogólnej („culture générale”) we Francji

W co roku uaktualnianym wydawnictwie encyklopedycznym QUID¹⁰ (istniejącym od 1963 roku) pod hasłem „Literatura polska” zainteresowany nią Francuz znajdzie alfabetyczny zestaw nazwisk autorów polskich z datami urodzin i śmierci oraz tytułami najważniejszych dzieł; lista może stanowić rodzaj współczesnego „francuskiego kanonu literatury polskiej”. Jak można zauważyć, poza Rejem, Kochanowskim, Paskiem i Krasickim, pozostałe nazwiska to twórcy XIX- i XX-wieczni. Wykaz ten nie przynosi jednak wiążącej informacji na temat tłumaczeń na język francuski (np. *Noce i dnie* M. Dąbrowskiej nie zostały przetłumaczone). Nie różnicuje się także auto-

⁸ Patrz: Aneks, lista polskich autorów zamieszczona w QUID.

⁹ Por. takie wydarzenia, jak Polska jako kraj wiodący na Targach Książki w Paryżu w latach 90. oraz Rok Polski we Francji „Nowa Polska” w 2004 r.

¹⁰ QUID, Aneks.

rów na krajowych i emigrantów. W kanonie tym znajdziemy natomiast bogatszą niż w literaturze polskojęzycznej reprezentację literatury związanej z Holocaustem oraz autorów w Polsce nieznanych, gdyż żyjących we Francji i piszących po francusku.

W przypadku przekładów, usankcjonowany już w badaniach polonistycznych podział na autorów krajowych i emigracyjnych [Skibińska 2008], w odniesieniu do Francji niekoniecznie przesądzał o uprzywilejowaniu emigrantów, zarówno w okresie rozbiorów, jak i w okresie istnienia PRL-u, gdyż mogło to niekorzystnie wpłynąć na relacje międzypaństwowe w XIX wieku z Rosją [Ziejka 2008a], w II połowie XX wieku ze Związkiem Radzieckim i satelicką wobec niego Polską, z którą Republika Francuska miała oficjalne umowy kulturalne. Należy jednak zauważyć, że sytuacja ta zmieniła się w odniesieniu do krajowej literatury drugiego obiegu, począwszy od połowy lat 70. (np. tłumaczenia Konwickiego [Skibińska 2006]).

b) Seria przekładów *Trenu VIII* J. Kochanowskiego

Charakterystycznym przykładem ustalania kanonu literatury polskiej we Francji może być seria przekładów *Trenu VIII* Jana Kochanowskiego. Jako wykładowca w Collège de France, Adam Mickiewicz w czerwcu 1841 r., w celu omówienia ewolucji poezji polskiej w czasach Renesansu, przytoczył po francusku, we własnym przekładzie poetycko-prozatorskim *Tren VIII* Kochanowskiego jako reprezentatywny dla całego cyklu [zob. Zaremba 2000].

Dalsze poetyckie przekłady na francuski całości *Trenów* to wersja Venceslasa Gasztowtta z 1884 r.¹¹ i w okresie międzywojennym – Luciena Roquigny z 1919 r.¹² Okres po drugiej wojnie światowej zaznaczył się promowaniem literatury polskiej przez ośrodki uniwersyteckie, w tym najbardziej pod tym względem zasłużony uniwersytet w Lille. Edmond Marek wydaje po raz pierwszy przekład *Trenów* w latach 90. XX w.¹³ i jego reedycję w 2002 r.¹⁴ W 1992 r. we francuskojęzycznym wydawnictwie

¹¹ Jean Kochanowski, *Thrènes de... poète polonais du XVIe siècle (1530–1584) sur la mort de sa fille*. Traduction en vers par Venceslas Gasztowtt, Paris b.r., s. 5.

¹² Jean Kochanowski, *Thrènes de... (1530–1584)* traduit du polonais par Lucien Roquigny, Paris, 1919, s. 24.

¹³ *Les thrènes* de Jean Kochanowski (1530–1584): traduction, chronologie, présentation, notes et bibliographie par Edmond Marek. – Lille: Club Polonia-Nord, 1995.

¹⁴ *Les thrènes/Jan Kochanowski*, tr. fr. E. Marek, Toulouse: Club Polonia-Nord, Collection Bilingue des Classiques Polonais (wydanie dwujęzyczne), 2002.

„Différence”¹⁵, promującym poezję światową i w założeniu dwujęzycznym, ukazuje się tomik poświęcony poezji Kochanowskiego, a w nim m.in. tłumaczenie *Trenu VIII* przez A-C. Carls¹⁶.

Szczegółowe analizy porównawcze wymienionych wersji wskazują, że tylko przekład Roquigny, poprzez archaizację języka, leksykalno-frazeologiczne nawiązania do tradycji poezji francuskiej przelomu średniowiecza i renesansu wpisuje się w system kanonicznej literatury francuskiej. Translatorskie przedsięwzięcia Mickiewicza i Gasztowtta, wywodząc się z romantycznego pojmowania narodowej tradycji literackiej, w rezultacie nie wprowadzały poezji Kochanowskiego do systemu francuskiej literatury (w translatoologii zjawisko *naturalizacji*). Realizowały raczej przesłanki literatury frankofońskiej, tożsamościowo-narodowej, już nie w języku ojczystym, ale francuskim jako reprezentującym wysokie wartości artystyczne. Ten typ literatury w języku francuskim szczególnie ujawnił się i rozwijał, w wyniku dekolonizacji, w drugiej połowie XX wieku. Natomiast wersje współczesne, dwujęzyczne, mają charakter poznawczo-dydaktyczny: w przypadku Carls – filologiczny, dla szerszej publiczności, w przypadku wersji Edmonda Marka uwzględnia się nade wszystko francuskojęzycznego adepta uniwersyteckiej slawistyki.

5. Kanoniczni autorzy

a) W poezji: Mickiewicz i Miłosz

W perspektywie francuskiej rozpoznawalnym klasykiem literatury polskiej w latach 90. ubiegłego stulecia okazał się Adam Mickiewicz [Sławkowa, Warchol 2000]. Przetłumaczono w dwóch odrębnych wersjach, przelamując przy tym francuską tradycję tłumaczenia epepei prozą, *Pana Tadeusza* wierszem, podobnie *Dziady*, wydając te przekłady równocześnie w 1992 roku – jedną wersję w zasłużonym już dla promocji literatur słowiańskich, szwajcarskim elitarno-filologicznym wydawnictwie *L'Age d'Homme* (działającym od 1966 r.), a drugą w powstałym w 1987 r. wydawnictwie *Noir sur Blanc* stawiającym sobie za cel dwustronną promocję najciekawszych zjawisk literackich polskich po francusku i francuskich po polsku.

¹⁵ *La vie qu'il faut choisir/Jan Kochanowski*, trad. du pol. et du lat., A-C. Carls, Paris: La Différence. (wydanie dwujęzyczne) 1992, s. 159.

¹⁶ *La vie qu'il faut choisir...*, s. 159.

Uznanie dla Mickiewicza we Francji, od czasów jego pobytu do czasów obecnych, nie dorównywało i nie dorównuje jednak polskim oczekiwaniom w tym względzie (potwierdziło to też małe zainteresowanie obchodami 200. rocznicy urodzin w 1998 r., jak również wymienionymi przekładami). Udokumentowali to w swych pracach analitycznych dotyczących przekładów *Pana Tadeusza* A. Labuda i E. Skibińska [Labuda 1993; Skibińska 1999b], a przede wszystkim Zofia Mitosek w książce *Adam Mickiewicz w oczach Francuzów* (posiadającej dwie wersje: pierwotnie francuską, następnie przetłumaczoną na język polski [Mitosek 1999]). Wydaje się zatem celowe przypomnienie w tym miejscu, że w systemie literatury francuskiej *Pan Tadeusz* Mickiewicza, nostalgiczny obraz ginącego świata szlachecko-feudalnego, spotyka się datami powstania i publikacji nie tyle z *Nędznikami* Wiktora Hugo (1862) – wyrazem rewolucyjnej solidarności społecznej, co tryumfującą, mimo kosztów, epopeją mieszczańską lat 30. XIX wieku – *Komedią ludzką* Balzaka (1799–1850), który generacyjnie jest rówieśnikiem Mickiewicza.

Pojawiające się co kilka lat we Francji antologie poezji polskiej¹⁷ zdają się jednak potwierdzać szczególne znaczenie weny poetyckiej¹⁸ w polskiej literaturze, tym bardziej że aż dwóch jej przedstawicieli uhonorowanych zostało w ciągu ostatnich dwudziestu paru lat Nagrodą Nobla (zarówno utwory Miłosza, jak i Szymborskiej dopiero wtedy, tak naprawdę, zaczęto tłumaczyć we Francji). Niemniej symptomatyczny dla recepcji polskiej literatury we Francji wydaje się fakt, że „pomnikowa” *Panorama literatury polskiej. Poezja*¹⁹ powstała na podstawie wyboru współtwórcy niemieckojęzycznego kanonu literatury polskiej K. Dedeciusa.

Można zatem skonstatować na podstawie powstających przekładów i reakcji na nie, że spośród polskich autorów tworzących we Francji, uwagę środowisk uniwersytecko-opiniotwórczych czy wydawniczych przyciągnęli na przelomie XX i XXI wieku w równej mierze Adam Mickiewicz, co Czesław Miłosz [Warchol 2006, 246]. Ten ostatni także dzięki przetłumaczonej z angielskiego *Historii literatury polskiej* [Miłosz 1986], która dla zainteresowanego polską literaturą francuskiego czytelnika stanowi wiarygodne odniesienie.

¹⁷ *Chant de la Pologne...* w: *Literatura polska w przekładach 1971–1980*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2008, s. 62, poz. 666 *Chant de la Pologne...*; *Literatura polska w przekładach 1981–2004*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2005.

¹⁸ Polska była gościem honorowym edycji targów książki poetyckiej Marché de la Poésie (18–22 czerwca 2009), najważniejszego paryskiego wydarzenia poetyckiego w roku, z udziałem poetów: Ewy Lipskiej, Tomasza Różyckiego, Adama Zagajewskiego i Adama Zdrojewskiego. W programie znalazło się także spotkanie z Maciejem Niemcem i Krzysztofem Jężewskim, polskimi poetami mieszkającymi w Paryżu.

¹⁹ *Panorama de la littérature polonaise du XXe siècle, par Karl Dedecius, Noir sur Blanc*, 2000.

Natomiast charakterystyczna okazała się sytuacja Zbigniewa Herberta, twórcy „osobnego”, pozostającego jak gdyby w zawieszaniu pomiędzy krajem, którego sytuacji polityczno-kulturalno-moralnej całkowicie nie akceptował, a emigracją, na którą nigdy oficjalnie się nie zdecydował, rezerwując sobie status „niezależnego twórcy”. Przebywał w wielu krajach, w dużej mierze jako ciekawy świata podróżnik; jednakże w drugiej połowie lat 80. zdecydował się pozostać na dłużej w Paryżu. We Francji zaczęto go jednak tłumaczyć dopiero po 1989 roku, czy nawet po jego śmierci w 1998 r. Znany jest przede wszystkim jako twórca cyklu *Pan Cogito*, którego poetyka zdaje się odwoływać do rozpoznawalnej na gruncie francuskim literackiej tradycji „tożsamościowo-humanistycznej”, nawiązującej do antyku, a polegającej na wysnuwaniu, na wzór Montaigne’a, ogólnoludzkiej refleksji z przypatrywania się własnemu „ja”, a co w XX wieku, już w bardziej intelektualnej koncepcji *Pana Teste’a*, przywołał P. Valéry [Sławkowa, Warchol 2008a].

b) W prozie: Sienkiewicz i Gombrowicz

Wśród pisarzy okazjonalnie bywających w Paryżu, choć mieszkających dłużej w „strefie francuskokulturowej”, dwóch szczególnie zyskało we Francji autentyczne uznanie, jakkolwiek pisarze ci są biegunowo różni ideowo: Sienkiewicz, noblista, reprezentant nurtu narodowo-chrześcijańsko-bohaterskiego, którego dzieła współtworzą patriotyczny paradygmat literatury polskiej²⁰ i Gombrowicz, piewca indywidualnej, twórczej wolności, wyzwalającej od skostnienia narzuconej tradycją narodowo-społeczną formy, karykaturalnie przy tym zniekształcającej relacje międzyludzkie; autor starający się zatem w swej twórczości uwalniać siebie i współziomków, potencjalnych czytelników, od natrętnej polskości w imię autentyzmu człowieczeństwa, koncepcji dużo bliższej uniwersalizmowi francuskiej kultury [Salgas 2004].

c) Dramat i teatr – Witkacy, Mrozek i Kantor

Przejawem niezależności recepcji polskiej literatury we Francji od jej statusu „emigracyjności” stała się ogromna popularność, szczególnie od lat 70. ubiegłego stulecia, polskich dramaturgów takich, jak Witkacy, Mrozek (dłuż-

²⁰ „Jedno jest pewne: aż do pierwszych lat XX wieku i wielkiego sukcesu *Quo vadis* literatura polska zaliczana była we Francji do zjawisk na polu egzotycznych” [Ziejka, 2008b, 515]; zob. także Żurowski 275–292.

szy czas mieszkający we Francji) czy Kantor. Ich obecność na francuskich scenach z jednej strony wpisywała tych twórców do kanonu XX-wiecznej dramaturgii europejskiej (we Francji teatru naznaczonego wcześniej takimi nazwiskami, jak Ionesco, z pochodzenia Rumun, Bułgar Adamow czy Irlandczyk Beckett), z drugiej zaś dodatkowo potwierdzała „europejski wymiar” polskiej kultury, w tym kinematografii²¹. Fakt, że te dwa typy sztuki mogły się spotkać na gruncie francuskim, potwierdził Andrzej Wajda filmem *Danton*, na podstawie sztuki Dagny Przybyszewskiej *Sprawa Dantona*, nakręconym we Francji, a tematycznie dotyczącym przecież Rewolucji Francuskiej.

6. Przełom XX i XXI wieku: europejskość a polskie „małe ojczyzny” w przekładzie

W drugiej połowie XX wieku nastąpiło na gruncie francuskim znaczące poszerzenie kanonu gatunkowego – także dzięki przekładom literatury polskiej – od science fiction Lema²² po sztukę reportażu Kapuścińskiego²³. Począwszy zaś od lat 90. obserwowany jest wielostronny przyrost przekładów zarówno klasyki, jak i tłumaczonej na bieżąco polskiej literatury współczesnej, dzięki wspomnianym już wydawnictwom promocyjnym i wolnorynkowemu obiegowi książki oraz przedsięwzięciom instytucjonalnym, takim jak działanie polskiego Instytutu Książki.

Nawiązując do artykułu Maryli Laurent [Laurent 2006], należy jeszcze wspomnieć o dwóch przejawach relacji między literaturami polską i francuskojęzyczną, stwarzających określone przesłanki translatołogiczne. Pierwszy z nich to tematyczny frankocentryzm – Paryż, kultura francuska jako znaczący przejaw europejskości w polskiej literaturze (przykładowo od *Lalki* Prusa poprzez *Ludzi bezdomnych*, *Popioły*, małą trylogię *Zamieć*, *Caritas* Żeromskiego po *Madame Libery* czy nominowaną w 2009 roku do nagrody Nike *Balzakiadę* Dehnela). Drugi to zindywidualizowany językowo obraz świata najmłodszej polskiej literatury w jej

²¹ We Francji szczególną popularnością cieszyły się filmy A. Wajdy, w tym adaptacje literatury *Wesele*, *Ziemia obiecana*, *Danton* (film nakręcony w koprodukcji francuskiej). W ramach targów książki poetyckiej Marché de la Poésie 19.06.2009 r. odbył się przegląd filmów opartych na tekstach literackich: *Popiół i diament* Andrzeja Wajdy, *Pornografia* Jana Jakuba Kolskiego, *Panny z Wilka* Andrzeja Wajdy i *Salto* Tadeusza Konwickiego.

²² *Literatura polska w przekładach 1971–1980*, 2008, 65–66, poz. 693–704. *Literatura polska w przekładach 1981–2004*, 2005, 171–172, poz. 1815–1836.

²³ *Literatura polska w przekładach 1981–2004*, 2005, 164–165, poz. 1739–1750.

przejawach tożsamościowo-historycznych (Tulli, Tokarczuk), tożsamościowo-generacyjnych (Masłowska), tożsamościowo-autobiograficznych (Kuczok), tożsamościowo-lokalizacyjnych (Stasiuk). Zróżnicowanie polszczyzny u tych autorów stwarza różnorodne trudności translatologiczne i wymaga od tłumaczy coraz bardziej wnikliwej znajomości odmian języka polskiego (od dialektalnej u Kuczoka, popkulturowej u Masłowskiej przez artystyczną transformację socrealistycznej nowomowy u Tulli, aż po poetycką stylizację opisową malej ojczyzny z jej regionalizmami u Stasiuka).

Próba konkluzji

a) Frankocentryzm/gallocentryzm i „wielkomocarstwowość” kulturowa Francji

Czynnikami kształtującymi system francuskiej kultury są, obok swego frankocentryzmu, często bezkrytyczny podziw dla wielkości i mocy także o charakterze polityczno-państwowym, jak również uleganie zmiennościom mody. Tendencjom tym nieuchronnie podlega też recepcja literatury polskiej. Obecność polskich emigrantów we Francji, zarówno w XIX wieku, jak i powojennych czy „postsolidarnościowych”, cieszących się w pierwszym okresie ich pobytu „humanitarnym” zainteresowaniem wynikającym ze zrozumienia ich wolnościowych dążeń, nie przekładała się automatycznie na rzeczywiste partnerstwo literacko-duchowe, do czego aspirowali i aspirują Polacy. We Francji zainteresowanie sprawami polskimi wpisywało się i wpisuje we francuski kanon zainteresowania „innymi” zarówno w ujęciu klasycystycznym, w nawiązaniu do antyku, a charakteryzującym się uniwersalizmem tematycznym, przyjmującym na przełomie XX i XXI wieku postać globalistyczną (o czym świadczą np. tytuły powieści J.-P. Rufina *Globlizacja* czy indiańskiej utopii laureata literackiej Nagrody Nobla z 2008 r., *Le Clézio – Urania*), jak i w imię postrewolucyjnego systemu wartości, jak wolność osobista i polityczna, ekonomiczny liberalizm, w powiązaniu z rozbudowywanymi sukcesywnie w XX wieku gwarantowanymi przez państwo socjalnymi osłonami, równoważącymi kapitalistyczne zależności. Wymienić także trzeba laicyzm często związany z antyklerykalizmem, liberalizm obyczajowy (mający swe korzenie w libertynizmie XVII- i XVIII-wiecznym), wreszcie wynikające z długiej tradycji i osiągnięć kultury „wysokiej” wymogi wobec tak rodzimych, jak i obcych wytworów. Taki system wartości nie zawsze przystawał do tożsamościowych, narodowo-religijnych przesłanek literatury polskiej, modyfikując tym samym jej recepcję na gruncie francuskim.

b) Europejskość i globalizacja

Recepcja literatury polskiej we Francji w naturalny sposób wbudowywała się i wbudowuje w kontekst licznych odniesień europejskich – do kultur najbliższych Francji, czyli romańskich: włoskiej i hiszpańskiej, kultury anglosaskiej i odkrytych w XVIII wieku we Francji kultur Orientu, a w II połowie XIX w. coraz bardziej „europeizującej się” kultury i literatury Rosji. W II połowie XX wieku nastąpił okres dominacji literatur anglojęzycznych, w tym amerykańskich, ale począwszy od lat 70. tego wieku także literatur Ameryki Łacińskiej, znajdujących silne oparcie w kulturze francuskiej dzięki proveniencji romańskiej.

c) Europa Środkowo-Wschodnia a polskość zwielokrotniona i zregionalizowana

O ile więc oświeceniowe doświadczenie kultury francuskiej otwierało ją poznawczo na „innych”, co przetrwało aż po powojenne doświadczenie rozpadu imperiów kolonialnych, literatura polska – w stanie oblężenia, na „wygnaniu” (doświadczenie rozbiorów, przegranej walki wyzwoleniczej i konieczności emigracji zarówno w XIX, jak i XX wieku) – szukała przede wszystkim potwierdzenia etniczno-kulturowo-religijnej tożsamości we własnej tradycji lub resentymentach wynikających z postawy nadmiernego cierpienia i poczucia klęski, co groziło zamknięciem jej w kulturowo-literackim getcie.

Wydarzenia 1989 roku, rozpad Związku Radzieckiego i emancypacja krajów satelickich stworzyły nową kulturowo-literacką jakość, w której polskość, w tym językowa, „rozwarstwia się” na dyskursywne odrębności lokalne, często o dalekosiężnych zaszłościach historycznych. Oprócz wątków litewskich u Mickiewicza czy Miłosza w poezji, a w prozie u Konwickiego ujawniają się pogranicza polsko-niemieckie, polsko-ukraińskie, szerzej środkowo-europejskie czy znacząca przez wieki obecność w Polsce Żydów, którą próbował zanegować Holokaust. Literatura polska w wymienionych powyżej przejawach jest tłumaczona na francuski (np. wczesna znajomość we Francji prozy B. Schulza²⁴), o czym świadczą obecnie takie nazwiska, jak: Huelle, Tokarczuk, Tulli,

²⁴ „[...] o umiarkowanym sukcesie naszej literatury we Francji można właściwie mówić jednak dopiero w ciągu ostatnich kilkadziesiąt lat – głównie za sprawą dobrze przygotowanych do pracy tłumaczy dzieł Witolda Gombrowicza, Stanisława Ignacego Witkiewicza, Czesława Miłosza, Sławomira Mrożka, Andrzeja Kuśniewicza, Tadeusza Konwickiego, Brunona Schulza, Stanisława Lema, ale także naszych romantyków (w tym Cypriana Kamila Norwida)” [Ziejka 2008b, 515].

Kuczok, Stasiuk, Pilch, Libera (konsekwentnie potwierdzający swój wybór kultury francuskiej), czy Kapuściński – reprezentant twórczości najbliższej tendencjom globalizacyjnym. Może to stanowić jeden z aspektów podjęcia „europejskiego dialogu literatur”, uniezależniających się dzięki tłumaczeniom od partykularyzmu językowego, a poprzez nowe opracowania historyczno-krytyczne, uwalniających się od zbyt wąsko pojmowanego etniczno-narodowego wymiaru. Znamiennym tego przejawem wydają się kolejne kroki: od uniwersyteckiej refleksji wspomnianego już ośrodka w Lille z 1993 r. [Tomaszewski, red., 1993] po opublikowany w 2004 roku w wydawnictwie Noir sur Blanc przekład na język francuski utworów dwóch autorów: ukraińskiego pisarza Jurija Andruchowycza i Andrzeja Stasiuka pod wspólnym tytułem *Mon Europe* [Andrukowycz, Stasiuk, 2004].

Aneks

www.quid.fr/2007/Lettres/Litterature_Polonaise

Andrzejewski, Jerzy [R] (1909–83): *Cendres et Diamant* (1948), *les Portes du paradis* (1960), *Sautant sur les montagnes* (1963), *la Pulpe* (1981), *Personne, Les ténèbres couvrent la terre*. **Białoszewski**, Miron [P] (1922–83). **Borowski**, Tadeusz [R, P] (1922–51): *L'Adieu à Marie* (1948), *le Monde de pierre* (1948). **Brandys**, Kazimierz [R, Es] (1916–2000): *le Cheval de bois* (1946), *la Ville insoumise* (1946), *Lettres à Madame Z* (1958–62), *En Pologne, c'est-à-dire nulle part* (1977), *Rondo* (1984), *le Troisième Henri*. **Czapski**, Jozef [E, Pe] (1896–1993): *Terre inhumaine* (1947–49), *Souvenirs de Starobielsk, Tumulte et Spectres*. **Dąbrowska**, Maria [R] (1889–1965): *les Gens de là-bas* (1926), *les Nuits et les Jours* (1932–34). **Dobraczyński**, Jan [R] (1910–94): *Dans une maison détruite, les Lettres de Nikodem* (1952). **Gombrowicz**, Witold [R, D] (1904–69): *romans*: *Ferdydurke* (1937), *le Transatlantique* (1950), *la Pornographie* (1960), *Cosmos* (1965). *Théâtre*: *Yvonne, princesse de Bourgogne* (1935), *le Mariage* (1953), *Opérette* (1966). *Journal* (1953–68). **Herbert**, Zbigniew [P, D, E] (1924–98): *Monsieur Cogito* (1974), *Rapport d'une ville assiégée* (1983), *Redresse-toi et va*. **Herling-Grudziński**, Gustaw [R, E] (1919–2000): *Un monde à part* (1953), *Journal écrit la nuit* (1973), *l'Île*, *le Portrait vénitien*, *les Perles de Vermeer*, *Variation sur les Ténèbres*. **Iwaszkiewicz**, Jarosław [R, D, P] (1896–1980): *Mesdemoiselles de Vilko* (1933), *le Bouclier rouge* (1934), *Un été à Nohant* (1936), *Mère Jeanne des Anges* (1946), *la Gloire et la Renommée* (1962). **Kaczmarek**, Jacek [P] (1960, 10.4.2004). **Kantor**, Tadeusz (1915–90) [D, Pe]: *la Classe morte* (1975), *le Théâtre de la mort* (1977), *Wielopole, Wielopole* (1980), *Qu'ils crèvent les artistes* (1985), *Ô douce nuit!* (1994). **Kochanowski**, Jan [P, D] (1530–84). **Konwicki**, Tadeusz [R] (1926): *le Pouvoir* (1953), *le Trou dans le*

ciel (1959), la Clef des songes contemporains (1963), le Complexe polonais (1977), la Petite Apocalypse (1979), Bohini, un manoir en Lituanie (1987). *Journaux*: **Korczak**, Janusz [R] (1878–1942): Colonie de vacances (1910), le Roi Mathias Ier (1923). **Krasicki**, Ignacy [R, P] (1735–1801): Satires. **Krasinski**, Zygmunt [P, D] (1812–59): la Comédie non divine (1833), Irydion (1836). **Kusniewicz**, Andrzej [P, R] (1904–93): Eroïca (1963), le Chemin de Corinthe (1964), le Roi des Deux-Siciles (1970), l'État d'apesanteur (1973), la Leçon de langue morte (1977), Vitrail (1980). **Lem**, Stanislaw [R] (1921): Solaris (1961), la Voix du Maître, Fiasco, Provocation. **Libera**, Antoni [R] (1949): Madame (1998). **Lukasiewicz**, Jan [Math] (1878–1956). **Malewska**, Hanna [R] (1911–83). **Malinowski**, Bronislaw (1884–1942), anthropologiste. **Matkowski**, Tomas (écrit en français) [E] (1952). **Mickiewicz**, Adam [P] (24.12.1798/26.11.1855): les Aïeux (1821–23), le Livre des Pèlerins polonais (1832), Messire Thaddée (Pan Tadeusz, 1834). **Milosz**, Czeslaw [P, R, Es] (origine lituanienne, 30.6.1911/14.8.2004, diplomate 1945–51): *romans*: la Prise du pouvoir (1952), Sur les bords de l'Issa (1955). *Poèmes*: Enfant d'Europe (1980). *Essais*: la Pensée captive (1953), la Terre d'Ulro (1977). *Autobiographie*: Une autre Europe (1959), Mon siècle, mémoires parlées [N 1980]. **Mrozek**, Slawomir [R, D] (1930): la Police (1958), En pleine mer (1960), Strip-Tease (1961), Tango (1964), les Émigrés (1975), le Contrat (1986). *Nouvelles*: Moniza Clavier (1957), l'Éléphant, Nouvelles 2 (1994). **Nalkowska**, Zofia [R] (1885–1954). **Norwid**, Cyprian [P] (1821–83). **Pankowski**, Marian [P] (1919): Tout près de l'œil, le Thé au citron, l'Or funèbre. **Parandowski**, Jan [R] (1895–1978): le Ciel en flammes. **Parnicki**, Teodor [R] (1908–88): les Aigles d'argent. **Potocki**, Jean [R] (1761–1815, suicide): Manuscrit trouvé à Saragosse. **Prus**, Boleslaw [R] (1845–1912): l'Avant-Poste (1886), la Poupée (1890), le Pharaon (1897). **Rey**, Mikolaj [P] (1505–69). **Reymont**, Wladyslaw [R] (1867–1925): la Comédienne (1896), la Terre promise (1899), les Paysans (1904–09) [N 1924]. **Rozewicz**, Tadeusz [P, D] (1921): Inquiétude (1947). *Théâtre*: le Fichier (1960). **Rudnicki**, Adolf [R] (1912–90): Têtes polonaises. **Rymkiewicz**, Jaroslaw Marek [R] (1935): Entretiens polonais de l'été (1983), la Dernière Gare. **Schulz**, Bruno [R, peintre] (1892–1942): les Boutiques de cannelle, le Sanatorium au croque-mort (1937). **Sienkiewicz**, Henryk [R] (1846–1916): Par le fer et par le feu (1883–84), le Déluge (1886), Messire Wolodyjowski (1888), Quo vadis? (1894), les Chevaliers Teutoniques (1897–1900) [N 1905]. **Slowacki**, Juliusz [P, D] (1809–49): Marie Stuart (1830), Kordian (1834), Anelli (1835–38), Beatrice Cenci (1839), Balladyna (1839), Mazepa (1840), Lilla Veneda (1840), Genèse de l'Esprit (1844), le Roi Esprit (1847). **Szczypiorski**, Andrzej [J, Es] (1924–2000): la Jolie Mme Seidenman, Messe pour la ville d'Arras, Nuit, Jour et Nuit, Autoportrait avec femme, Jeu avec le feu. **Szymborska**, Wislawa [P] (1923): [N 1996]. **Tuwim**, Julian [P] (1894–1953): Pour tous les hommes de la terre. **Wierzynski**, Kazimierz [P, R] (1894–1969): le Laurier olympique (1927), la Liberté tragique (1936). **Witkiewicz**, Stanislas Ignacy [D, R, Es, Ph] (1885–1939): *romans*: l'Adieu à l'automne (1927), l'Inassouvissement (1930), la Seule Issue (1933). *Théâtre*: la Métaphysique du veau

bicéphale (1921), le Fou et la Nonne (1925), les Cordonniers (1931–34). **Wypianski**, Stanisław [P, D] (1869–1907): Légion (1900), les Nocés (1901), les Jugés (1907). **Zagajewski**, Adam [R] (1945): Coup de crayon, la Trahison. **Zeromski**, Stefan [P] (1864–1925): Cendres (1904), l’Aube du printemps (1924). **Zulawski**, *Andrzej* [cinéaste, R] (1940): Il était un verger (1987), la Forêt forteresse, l’Infidélité (2003); *Mirosław* (père d’Andrzej) [E, P] (1913–1995): la Dernière Europe (1947), la Fuite en Afrique.

Literatura

- Andrukowycz J., Stasiuk A., 2004, *Mon Europe, Essais*, Montricher (Suisse): Noir sur Blanc.
- Beauvois D., 1991, *Szkołnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832*. Tom 1 *Uniwersytet Wileński*, Lublin.
- Beauvois D., 1992, *Avant-propos*, w: Mitosek Z., red., *Adam Mickiewicz aux yeux des Français*, Warszawa.
- Beauvois D., 2005, *Trójkat ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914*, Lublin.
- Even-Zohar I., 1978, *The Position of Translated Literature within the Literature Polysystem* (I wyd. 1978, II wyd. przejrzone, 1990) artykuł dostępny w internecie: *Papers in Historical Poetics*. Tel Aviv: Porter Institute, s. 21–28.
- Gautier B., 2004, *Przypadek i konieczność. O polskich książkach przetłumaczonych na francuski*, „Dekada Literacka”, nr 2.
- Kochanowski J., b.r., *Thrènes de... poète polonais du XVIe siècle (1530–1584) sur la mort de sa fille*, traduction en vers par Venceslas Gasztowtt, Paris b.r.
- Kochanowski J., 1919, *Thrènes de... (1530–1584) traduit du polonais par Lucien Roquigny*, Paris.
- [Kochanowski J.], 1992, *La vie qu’il faut choisir / Jan Kochanowski*, trad. du pol. et du lat., A.-C. Carls, Paris: La Différence (wydanie dwujęzyczne).
- [Kochanowski J.], 1995, *Les thrènes de Jean Kochanowski (1530–1584)*, traduction, chronologie, présentation, notes et bibliographie par Edmond Marek, Lille: Club Polonia-Nord.
- [Kochanowski J.], 2002, *Les thrènes / Jan Kochanowski*, tr. fr. E. Marek, Toulouse: Club Polonia-Nord, Collection Bilingue des Classiques Polonais (wydanie dwujęzyczne).
- Kowalczykowska A., 1991, *Francusko-polskie związki literackie*, w: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, Wrocław.
- Laurent M., 2006, *Jak pisać niczym Konwicki, gdy się Konwickim nie jest?*, w: Skibińska E., red., *Konwicki i tłumacze*, Łask.
- Labuda A., 1993, „Pan Tadeusz” *we francuskiej tradycji przekładowej*, „Pamiętnik Literacki”, z 3/4. *Literatura polska w przekładach 1981–2004*, 2005, Warszawa.
- Literatura polska w przekładach 1971–1980*, 2008, Warszawa.
- Milosz C., 1986, *Historie de la littérature polonaise*, Paris: Fayarsd.
- Mitosek Z., 1999, *Adam Mickiewicz w oczach Francuzów*, w: Mitosek Z., oprac., *Adam Mickiewicz w oczach Francuzów*, Warszawa.
- Panorama de la littérature polonaise du XXe siècle*, par Karl Dedicus, 2000, Noir sur Blanc.
- Rosset F., Triaire D., 2006a, *Bibliografia dzieł Jana Potockiego* (3 wersje 1794, 1804, 1810) w: *Jan Potocki. Biografia*, Warszawa, s. 453, 454, 456.

- Salgas J.P., 2004, *Witold Gombrowicz lub ateizm integralny*, Warszawa.
- Skibińska E., 1999, *Przekład a kultura*, Wrocław.
- Skibińska E., 2006, *Tadeusz Konwicki na przekładowej mapie świata*, w: Skibińska E., red., *Konwicki i tłumacze*, Łask.
- Skibińska E., 2008, *Proza polska we francuskich przekładach*, w: tejże, *Kuchnia tłumacza*, Kraków.
- Sławkowa E., Warchol J., 2000, *Współczesne przekłady utworów Mickiewicza*, Katowice.
- Sławkowa E., Warchol J., 2008, *Eseje Zbigniewa Herberta w przekładzie na francuski, czyli ironia zbarbarzowanego losu*, referat wygłoszony na Międzynarodowej konferencji „*Język piękny dalekosiężny – przekłady i światowa recepcja twórczości Zbigniewa Herberta*”, Kraków 26–30 10 2008.
- Thiegem van Ph., 1971, *Główne doktryny literackie we Francji*, Warszawa.
- Tomaszewski M., red., 1993, *La Pologne singulière et plurielle. La prose polonaise contemporaine. Etudes sur l'individualisme et la sociabilité, l'identité unique ou multiple*, Lille: Presses Universitaires.
- Warchol J., 2002, *Tłumaczenie jako przejaw biograficznego utożsamiania. Konstancy Jeleński a Witold Gombrowicz*, w: Fast P., red., *Studia o przekładzie nr 15*, Katowice, s. 107–125.
- Warchol J., 2004, *Socjologiczne i polityczne przesłanki przekładów na angielski i francuski książki „Inny Świat” G. Herlinga-Grudzińskiego*, w: Fast P., red., *Studia o przekładzie nr 16*, Katowice, s. 141–161.
- Warchol J., 2005, *L'exil et la valeur interculturelle de l'oeuvre de Gustave Herling-Grudziński* w: *Cross-Cultural Relations and Exile* Edited by/Sous la direction de D. Issa-Sayegh and/et S. Bancheri, Ottawa: LEGAS, s. 205–223.
- Warchol J., 2006, *Twórczość egzystencja Czesława Miłosza wobec kultury francuskiej*, „Świat i Słowo”, nr 1(6), s. 224–246.
- Wolkowski Z.W., ed., 2003, *Bogurodzica* [Texte imprimé]: the first poem composed in Polish: a polyglot opus in forty languages; [Paris] (26 rue Dumeril, 75013): Z.W. Wolkowski, cop. 2003 (Paris: Impr. Corep). – 41 f.; 30 cm.
- Zaremba Ch., 2000, *Mickiewicz traducteur de Kochanowski*, w: tegoż, *Mickiewicz par lui-même*, Paris.
- Ziejka F., 2008a, *Francja i Rosja. Karta z dziejów stosunków literackich w Europie na przełomie XIX–XX wieku*, w: tegoż, *Mój Paryż*, Kraków.
- Ziejka F., 2008b, *Nieznani, zapomniani... O dawnych tłumaczach literatury polskiej we Francji*, w: *Mój Paryż*, Kraków.
- Żurowski M., 2007, *Sienkiewicz i literatura francuska*, w: *Między renesansem a awangardą. O literaturze europejskiej z perspektywy komparatystycznej*, Warszawa.

Translations of Polish literature into French as an attempt to establish the canon – reinterpretation and reintegration into the system of French literary culture

The author poses the question whether Polish literary canon that has been established since Romanticism through translations into French can be used in the joint-creation of the canon of European literature. Methodology used by the author is based on translational theory of polysystem by I. Even-Zohar: it underlines the function of the translation in the target cultural system. The conclusions concerning establishing Polish literary canon in France are based on analyzing a series of examples, using the typical for French culture idea of what is „classic” and encyclopaedic tradition of popularizing general knowledge („culture générale”).

From 19th century till the turn of 20th and 21st centuries the canonic Polish authors in France have become: A. Mickiewicz and C. Miłosz (in poetry), H. Sienkiewicz and W. Gombrowicz (in prose), Witkacy, Mroźek, Kantor (in drama), S. Lem (in science-fiction literature) and R. Kapuściński (in reportage).

Keywords: translational theory of polysystem, classic dominant of French literary canon, romantic dominant of Polish literary canon, Polish literary canon, European literary canon